

The amount of training is 54 semester hours: a) the bulk of the (classroom) - introduction to training 7 training sessions, the final part of the training, and; b) additional part contains homework.

Submitted main content interactive techniques for each training session, aimed at mastering the knowledge managers of educational institutions regarding the nature and specificity of an innovative approach to every component of pedagogical staff management (recruitment, selection pedagogical workers, professional adaptation of teaching staff, evaluation of teaching staff, training of teachers staff, student-teaching professional growth of employees). Author determined system of monitoring the effectiveness of training and study material training sessions, which provides an analysis of theoretical material and homework.

Keywords: *teaching staff, psychological readiness Heads of educational institutions in the management of teaching staff, educational organizations, postgraduate teacher education.*

Рецензенти:

Бондарчук О. І. — д. психол. н., проф.,

Шаванов С.В. — к. психол. н.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2013

УДК 378-057.875

Н. А. Побірченко

РЕФЛЕКСИВНЕ ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ У СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ

Розглянуто сутність і роль розвитку професійного самоздійснення у піднесенні якості теоретичних знань; представлено зміст рефлексивного оцінювання, визначено психологічні особливості розвитку професійного самоздійснення.

Ключові слова: *рефлексія, самоздійснення, професійне самоздійснення, особливості рефлексії в оцінюванні професійного самоздійснення, психологічно-рефлексивна регуляція, когнітивні процеси.*

Актуальність проблеми. Основні положення теорії та практики проблеми.

Тема статті має досить неоднозначний за напрямом характер. Серед достатньо великого переліку наукових нововведень пов'язаних з практичними механізмами розвитку в особистості здатності трансформувати знання, упущено ключову умову — наявність способів впровадження результатів навчання в професійну діяльність. У контексті статті до таких способів віднесено психолого-рефлексивну регуляцію знань, завдяки якій утворюються зміст напрямів, формуються ідеї щодо професійного самоздійснення — вибір та впровадження знань в практику діяльності.

Метою статті є актуалізація проблеми розвитку професійного самоздійснення на засадах формування у студентів здатності до рефлексивного оцінювання процесів і результатів навчання у вищій школі.

Проблема професійного самоздійснення в науці не нова. Вона дискутувалася та продовжує активно про себе заявляти під час наукових криз в суспільстві. Осередок нинішньої кризи у вищій освіті припав на «надто великий бізнес», який майже не допускає «переосмислення» студентами власних результатів минулого та теперішнього навчання. Оскільки йдеться не про одиничне явище, а про появу таких наукових тенденцій, які з необхідністю спрямовують студентів на вирішення проблеми майбутнього працевлаштування,

© Побірченко Н. А., 2013

розвиток професійного самоздійснення стає провідною стратегією освіти на всіх рівнях навчання молоді.

Концептуальні ідеї:

1. Завдяки професійній рефлексії в оцінюванні практичності знань у студентів формується можливість одержання продуктивного навчального результату без зовнішнього регулятивного втручання в процес навчання.

2. Психолого-рефлексивна регуляція знань, інновацій є спосіб засвоєння змісту навчальних тем завдяки процесу визначення практичної значущості знань.

3. Психологічна регуляція та професійна рефлексія в оцінюванні розвитку когнітивного компоненту діяльності забезпечує контроль засвоєння знань, вносить зміни у ставлення студентів до професійного самоздійснення.

Користуючись визначенням у словнику поняттям «рефлексія» як «відображення» у даній статті зроблено уточнюючі доповнення до поняття «професійна рефлексія». Професійна рефлексія є категорією, яка значеннєво-багатоваріантна. Розглядається як процес осмислення особистістю механізмів професійного самоздійснення. До психологічних механізмів професійної рефлексії в оцінюванні розвитку професійного самоздійснення віднесено володіння студентами діями аналізу, синтезу, узагальнення знань за їх смисловими ознаками: практичної значущості, доцільності користування знаннями як орієнтирами професійного саморозвитку.

Особливу роль в оцінюванні розвитку професійного самоздійснення знань виконує індивідуальна рефлексія. Суб'єкт індивідуальної рефлексії усвідомлює власне ставлення до навчання та перспективу професійної практичності знань. Індивідуальна рефлексія — це не тільки інтроспекція людини — метод самоспостереження за функціями власної психіки, а й осмислення життєвої та професійної програми, самореалізації на основі дотримання принципів світовідношення, цінностей вимог до діяльності, сенсу, установок та власних прагнень у самостійному пошуку знань.

Таким чином, психічна активність студентів — праця, пізнання, спілкування — невіддільні від рефлексивного самопізнання можливостей в оцінюванні набутих знань. Механізмами рефлексивного оцінювання розвитку професійного самоздійснення є дії відбору знань, самоконтролю, самооцінки, самовдосконалення результатів засвоєння. Результат індивідуальної рефлексії професійних знань тоді адекватно відображає реальний

оцінювальний процес професійного самоздійснення, коли людина аналізує предметні та суспільні форми власної психічної активності. Результати оцінювання знань за допомогою рефлексії використовуються студентами в регуляції суспільних відносин, в умовах сумісної професійної діяльності та міжособових комунікаціях.

Таким чином, у статті «професійне самоздійснення» розглянуто як вид навчально-професійної діяльності студентів. Об'єкт професійного самоздійснення представлено єдністю взаємопов'язаних трьох чинників:

- **здатність** особистості студентів контролювати процес впровадження набутого досвіду, нових професійних знань, власних життєвих планів в практику майбутньої діяльності;

- **рефлексивне оцінювання** — передбачено наявністю у студентів прагнення до партнерського прийняття рішень в оцінюванні знань. Студенти користуються міркуваннями ровесників та критеріями оцінки викладача;

- **суб'єктність ідеї** — особливості інтелектуального потенціалу студентів орієнтуватися та самовизначатись в нових структурах навчальної діяльності.

У вітчизняній та зарубіжній науці важливості рефлексивного оцінювання розвитку професійного самоздійснення надавалося багатьма вченими. Дослідницькими обґрунтуваннями психолога Обухової Л. Ф. наукових позицій П. Я. Гальперіна, вітчизняні та зарубіжні психологи підтверджували роль планомірного формування тих розумових дій людини, завдяки яким рефлексивно оцінюються досягнення очікуваних результатів навчання (Обухова Л. Ф., 2012).

З позицій поетапного формування розумових дій за П. Я. Гальперіном визначалася цілепокладальна основа навчальної діяльності, типи орієнтування, стадії засвоєння знань, види і способи матеріалізації нових ідей. Доведено, що системою формувальних вправ може успішно реалізуватися розвиток професійного самоздійснення (Обухова Л. Ф., 2012). Слід підкреслити, що діючі в сучасній науці визначення поняття професійного самоздійснення дещо обмежують його операційно-функціональну роль в організації самореалізаційного процесу на етапі навчання студентів. Вивчення феномену професійного самоздійснення потребує дослідницького розширення його значущості шляхом набуття студентами здатності до професійно-орієнтованого рефлексивного оцінювання розвитку когнітивних процесів у діяльності студентів.

У загальнометодологічному обґрунтуванні проблема рефлексивного оцінювання розвитку професійного самоздійснення окреслена вітчизняними психологами і педагогами: Б. Г. Ананьєвим, Л. С. Виготським, Г. С. Костюком, С. Д. Максименком, В. А. Олефир та іншими (Олефир В. А., 2012). Теоретико-психологічні погляди на роль оцінювання набутих студентами знань, які необхідні в майбутньому для їхнього практичного користування у професійній діяльності, почали активно розвиватися у зв'язку з дослідженням вченими проблем розвитку професійної ідентичності (Сергеєнкова О. П., 2011; Лукіяничук А. М., 2007).

Поняття «рефлексія» в її багатовизначальних зв'язках і функціях розкривається в роботах М. І. Найдьонова, В. І. Слободчикова, А. С. Шарова, Я. О. Гомовського, Г. К. Радчук та в інших. У контексті педагогічної науки рефлексія як поняття, в якому розкривається здатність особистості бачити себе суб'єктом оцінювання власних знань та саморозвитку професійного самоздійснення в контексті інших проблем досліджується Н. І. Іванцевою, Н. А. Коваль та іншими.

Поза сумнівом, накопичені наукою конкретні дані про здатність студентів до рефлексивного оцінювання розвитку професійного самоздійснення становлять чималий науково-дослідницький інтерес. Практиці професійної діяльності потрібна така інтеграція знань, яка б допомагала студентам пов'язувати результати наукових досліджень з конкретними діями в навчанні. При такому підході студенти навчаються визначати наукові підходи до оцінювання знань, оволодівають способами психологічної регуляції процесами пізнання. Відмічаючи певні досягнення досліджень у галузі рефлексивного оцінювання розвитку професійного самоздійснення, помітно невирішеною залишається проблема керівництва спрямованістю студентів на самостійний науковий пошук. Керівництво мотивами когнітивного самостійності, уміннями регулювати структури в практичних видах діяльності, забезпечує дієвість професійного самоздійснення.

Подолання відмічених вище прогалин в наукових підходах до професійного самоздійснення на засадах рефлексивної здатності студентів до оцінювання та самоуправління когнітивними процесами сприятиме увага викладача до навчання студентів професійному самопізнанню.

Психологічним регулятором когнітивних процесів, як вже підкреслювалось вище, в професійному самоздійсненні виступає сформована рефлексія студентів. Завдяки такому оцінюванню

розвитку професійного самоздійснення студенти оволодівають уміннями планувати, прогнозувати, оцінювати, зупиняти чи прискорювати процеси власного пізнання знань, вносити зміни в цілепокладальний супровід навчальної діяльності.

Під впливом нових ринкових умов, що діють в освіті, рефлексивно-оцінювальна когнітивна обізнаність студентів стає надійним супроводом в оволодінні прийомами встановлення міжособових економічних відносин з людьми бізнесу. У студентів формується позитивне ставлення до економічних методів професійно-орієнтованого навчання, усвідомлюється готовність до саморегулювання знань з практичною основою їх професійного використання. Поєднання саморегулювання із самомоніторингом та рефлексивним оцінюванням знань, є важливою умовою розвитку професійного самоздійснення.

Професійне самоздійснення за функціональною суттю діяльності спрямовує студентів на переосмислення набутого досвіду, способів засвоєння професійних знань. У процесі переосмислення, рефлексивне оцінювання розвитку професійного самоздійснення може представлятися у варіантах. До ключового варіанту віднесено організований відбір та засвоєння професійних знань для практики діяльності у відповідності з Національною рамкою кваліфікацій України. Метою оцінювання розвитку професійного самоздійснення при цьому виступає навчання студентів виконувати дії зіставлення індивідуально-психологічних якостей особистості з вимогами конкретного виду діяльності. Доцільність користування в навчанні рефлексивним оцінюванням розвитку професійного самоздійснення визначається психологічним регулюванням дій сприймання, запам'ятовування та мисленнєвої діяльності.

Підкреслимо факти про те, що у дослідженнях вітчизняних психологів проблема когнітивно-орієнтованого рефлексивного оцінювання все частіше розглядається через функції самооцінки і самоконтролю, розвитку у студентів саморегуляційної основи професійно-навчальної діяльності (Обухова Л. Ф., 2012; Олефир В. А., 2012).

Проблема психолого-рефлексивної регуляції когнітивних процесів студентів університету є мало досліджуваною. Це пов'язано з тим, що поняття «психічна (чи психологічна) рефлексивна регуляція» ще не визначилося у психолого-педагогічних та методичних наукових працях. У зв'язку з відсутністю меж поняття «навчальна» чи «навчально-професійна діяльність» студентів, наукова

увага до розвитку професійного самоздійснення у студентів університету ще не стала тенденційною.

У педагогічній психології зроблено акценти на поняттях «навчальна діяльність» студентів без наголосу на професійно-орієнтовану її цілепокладальність, професійну визначеність, тощо. Йдеться про відсутність завдання формування у студентів професіоналізму, здатностей до входження в сферу різних видів професійної діяльності.

Можлива ще одна з тих причин, чому у студентів не виникають прагнення оволодівати механізмами професійного самоздійснення як практичним користуванням знаннями, є набуття життєвої здатності вносити зміни в діяльність, якою оволодівають в межах навчання у вузі. Переосмислення знань є своєрідним супроводом психологічної рефлексивної регуляції процесу навчання. Поняттям «психологічна рефлексивна регуляція» з'ясовується структурний різновид діяльності, метою якої є розвиток здатності особистості розробляти та здійснювати рефлексивну регуляцію когнітивних процесів у відповідності до складових діяльності: зменшувати, збільшувати об'єми змісту навчального матеріалу, продовжувати скорочувати відведений час на усвідомлення знань. Професійна здатність особистості здійснювати психологічну рефлексивну регуляцію когнітивних процесів це уміння студентів управляти процесом учіння встановлювати та дотримуватись зворотного зв'язку для контролю засвоювання знань. Для поєднання здатності управляти та удосконалювати умови розвитку когнітивних процесів, використовується результат рефлексивного оцінювання розвитку професійного самоздійснення.

Як правило, студенти університету на достатньому рівні вже володіють оцінювальними рефлексивними процедурами професійного самоздійснення результатів навчання. Незалежно від того, чи навчається студент в групі під керівництвом викладача, чи самотійно, в нього «спрацьовує» ефект рефлексивного самооцінювання і самоконтролю засвоєних знань. Психологічна рефлексивна регуляція когнітивного компоненту навчальної діяльності у студентів може спрацьовувати стихійно без зовнішнього управління. У студентів університету завдяки психологічній рефлексивній регуляції розвитку когнітивних процесів утворюється чітке уявлення змісту «засвоїв» – «не засвоїв» знання очікуваного результату професійного самоздійснення. Студенти володіють окремими механізмами засвоєння та реалізації знань, усвідомлюють

витоки самоздійснення знань, що стосуються конкретного виду діяльності. Забезпечення змістовної мотиваційної та емоційної регуляції знань, володіння досконалими засобами регуляції за сприятливих зовнішніх умов – це ті концепти, завдяки яким відбувається психологічна рефлексивна регуляція знань.

Проблема розвитку професійного самоздійснення – це питання ціннісно-мотиваційного смислу професійного навчання у вищій школі. Розвиток професійного самоздійснення про себе заявить тоді, коли у студентів з'явиться потреба в особистісно-рефлексивному оцінюванні знань, якими наповнюється їх майбутня професійна діяльність. Появу такої потреби студенти відчуватимуть у конкурентному просторі навчання, в якому почне діяти ціннісно-економічна ринкова мотивація майбутнього працевлаштування. Особистісно-рефлексивне оцінювання знань є критерійно невизначеним, значеннєво багатопрофільним утворенням в структурі навчально-професійної діяльності, що реалізується в умовах ринкової освіти. Загальну картину особистісно-рефлексивного оцінювання розвитку професійного самоздійснення наочно ілюструють показники ставлення студентів до пізнання інформаційного простору освітніх ідей. Розкриття власного потенціалу має бути конкурентоспроможним та супроводжуватись самовизначенням тих життєвих цінностей, завдяки яким поєднується сенс отриманих знань в навчанні та витраченого на них фінансового ресурсу. При цьому студенти ще не достатньо компетентні оцінювати отримані ними знання. У них не зовсім чіткими є уявлення про те, що реально потрібно в професійній діяльності та скільки можуть коштувати такі необхідні знання.

Втім, обмежувати студентів в оцінюванні знань та можливих на них фінансових витрат є не зовсім коректним підходом. У стимулах навчальної діяльності студентів відсутня економічна мотивація професійних знань. Це може бути одна з тих причин, що гальмує розвиток в них спрямованості на професійне самоздійснення. Таким чином, професійне самоздійснення як пріоритетна мета навчання, залишається не актуалізованим процесом. Предметно-орієнтований розвиток здатності студентів до рефлексивного оцінювання знань, до формулювання необхідного для діяльності стандарту – такі завдання непередбачено системою підготовки майбутніх фахівців.

Переосмисленням знань, рефлексивним їх оцінюванням, займаються творчі студенти, стихійно керуючись власною ініціативою.

Психологічними чинниками розвитку професійного самоздійснення, що доступні для оволодіння студентами університету є такі:

- уміння аналізувати власний психічний стан в ситуаціях сприйняття теоретичних знань;
- визначення провідної ідеї у спрямованості на усвідомлення поданих знань;
- зміна способу переосмислення досвіду у відборі засвоєних знань, які плануються оцінити як практично-значущі для майбутньої діяльності.

Виділимо роль потребнісно-мотиваційної зрілості студентів у усвідомленні професійних знань. Показниками зрілості студентів є зосередженість на нових знаннях в процесі їх сприйняття. На новизні, в умовах заданої мети, фіксується початок усвідомлення студентами смислу знання для його професійного самоздійснення. При цьому, практичний сенс професійного знання сприймається студентами індивідуально, неоднозначно. Для одного студента самостійно виділена новизна знання стає практичним смислом для життя та діяльності. Для іншого студента — стратегією професійної діяльності. Виділена новизна знання для більшості студентів служить засобом задоволення пізнавальної потреби. У студентів сприйняття нових знань актуалізує незалежну від змісту поданого знання творчу ідею, що пов'язана із конкретним видом діяльності. Таким чином, в умовах сприйняття та усвідомлення нових знань можуть виникати проблеми. Нові знання сприймаються за ознаками схожості, а не за ознаками застосування в практичній діяльності.

При сприйманні нових знань окремі студенти нічого «не впізнали», необхідним для них є продовження процесу «розпізнавання». Пошук ознак «схожості» нового знання із засвоєними, потребує уміння приймати рішення з оцінювання та використання нового знання. Формування здатності студентів сприймати нові знання з метою виділення в них ознак «практичного сенсу» для професійної діяльності може набути ролі цільового завдання, що пов'язане з оволодінням умінь рефлексивно оцінювати знання, здійснювати психологічну регуляцію процесу, нормувати дії, формулювати практичні правила сприйняття нової інформації, тощо.

Висновки. Психологічна регуляція та професійне самоздійснення знань супроводжується рефлексивним самооцінюванням студентами їх розвитку в процесі навчання. Завдяки рефлексивному самооцінюванню знань у студентів формуються можливості одержувати продуктивний результат в професійному самоздійсненні без зовнішнього втручання в його процес.

· Проаналізованими результатами пілотного дослідження проблеми визначено два типи професійного самоздійснення: мимовільний без мотиваційний та довільний мотиваційний. Провідну розвивальну функцію у професійному самоздійсненні виконує довільна мотиваційна здатність студентів рефлексивно оцінювати розвиток професійного самоздійснення.

· Розвиток професійного самоздійснення в супроводі рефлексивного оцінювання сприяє формуванню здатності студентів планувати, регулювати процес засвоєння знань з використанням зворотного зв'язку.

· Для розвитку професійного самоздійснення створюються умови не лише для продуктивного засвоєння вивченого навчального матеріалу, а для формування у студентів способу обирати власну стратегію навчання, визначати об'єкт нових видів діяльності, моделювати нові варіанти рефлексивного оцінювання когнітивного компоненту професійної діяльності.

· Вивчення проблеми рефлексивного оцінювання розвитку професійного самоздійснення може скласти об'єкт дослідження когнітивних процесів в навчанні студентів. При цьому предметом дослідження виступатимуть психологічні механізми оволодіння студентами самореалізаційними діями в навчанні.

· Психологічними умовами навчання студентів рефлексивному оцінюванню розвитку професійного самоздійснення є: способи поглибленого самопізнання власних інтелектуальних можливостей, здатність до осмислення об'єму необхідних для професійного самоздійснення практичних знань.

· На тлі ринкових реалій в необхідності змінювати вибраний студентами вид діяльності, виділяється ціла низка проблем, які були і залишаються невирішеними згідно до нормативних документів про освіту. Для проведення досліджень у сфері підготовчого професійного навчання студентів необхідним є визначення структурних компонентів практичної професійної діяльності студентів. Така структура узгоджується із мотивами вибору діяльності, враховуються здатності студентів до самоуправління процесом засвоєння нових знань. Потребує уваги організований розвиток у студентів психологічної регуляції у засвоєнні тих знань, якими вони можуть користуватися в неочікуваних для них видах професійної діяльності.

Таким чином, цільові завдання рефлексивного оцінювання розвитку професійного самоздійснення у студентів університету є актуальними науковими проблемами. Психодіагностичними

дослідженнями ставлення студентів до оволодіння теоретичними знаннями підтверджено факти про те, що розвиток професійного самоздійснення — це проблема не стільки викладача вищої школи, скільки студентів. Причиною недостатньої уваги до вирішення проблеми є відсутність сформованих сомооцінювальних механізмів рефлексії у студентів. Самооцінювальні функції рефлексії формуються у просторі самоосвітньої діяльності, стратегічні цілі та структура якої формується студентами самостійно. Важливу роль у складанні планів, визначенні змісту практичних занять, самостійної діяльності виконує партнерська взаємодія студентів з викладачами, між особові дієві взаємини студентів в групах, ділові зустрічі та спілкування студентів з людьми соціально-громадських організацій, що створюються в університетах.

Література

1. Антонова Н. А. О профессиональной идентичности и ее диагностике / Н. А. Антонова // *Стан здоров'я: медичні та психолого-педагогічні аспекти* : Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Гуманізація навчально-виховного процесу». — Спецвипуск 3. — Слов'янськ (Україна): СДПУ. — Чита (Росія): Читинський держ. ун-т., 2010. — С. 263-273.
2. Краснобокий Ю. М., Левківський К. М. Словн-довідник науковця-початківця. — 2-е вид. — К.: НМЦВО, 2001. — 72 с.
3. Лукіяничук А. М. Формування професійної ідентичності у майбутніх фахівців освіти / А. М. Лукіяничук // *Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал*. — № 5, 2007. — С. 28-35.
4. Максименко С. Д. Атрибутивные параметры жизненной энергии человека / С. Д. Максименко // *Хар. школа психологии: наследие и современная наука*. — ХНПУХ, 2012. — С. 7-22.
5. Обухова Л. Ф. Гальперин П. Я.: фрагменты жизни, научной и педагогической деятельности / Л. Ф. Обухова // *Хар. школа психологии: наследие и современная наука*. — ХНПУХ, 2012. — С. 305.
6. Олефир В. А. Интеллектуально-личностный потенциал: структура и измерения / В. А. Олефир // *Хар. школа психологии: наследие и современная наука*. — ХНПУХ, 2012. — С. 197-208.
7. Петренко Л. М. Педагогічна експертиза: технологія експертного оцінювання результатів навчальних досягнень учнів. — Х.: Вид. група «Основа», 2007. — 176 с. — (Б-ка журн. «Управління школою» Вип 5. (53)).

8. Психологічний словник / Під ред. В. І. Войтка. — Вид. об'єднання «Вища школа», 1982. — С. 157.

9. Сергєєнкова О. П. Досліди себе / О. П. Сергєєнкова // *Самопізнання : Навчально-методичний посібник*. — Черкаси: Чабаненко Ю. А., 2011. — С. 272-273.

10. Сергєєнкова О. П. К вопросу об инноватике в профессиональной подготовке будущих учителей / О. П. Сергєєнкова // *Хар. школа психологии: наследие и современная наука*. — ХНПУХ, 2012. — С. 186.

Н. А. Побирченко

РЕФЛЕКСИВНАЯ ОЦЕНКА РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООСУЩЕСТВЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ УНИВЕРСИТЕТА

Рассмотрены сущность и роль развития профессионального самоосуществления в повышении качества теоретических знаний; представлено содержание рефлексивного оценивания, определены психологические особенности развития профессионального самоосуществления.

Ключевые слова: рефлексия, самоосуществление, профессиональное самоосуществление, особенности рефлексии в оценке профессионального самоосуществления, психолого-рефлексивная регуляция, когнитивные процессы.

N. Pobirchenko

EVALUATION OF STUDENTS' PROFESSIONAL REFLEXIVE SELF-REALIZATION IN UNIVERSITY

The essence and role of professional self-fulfillment in raising the quality of theoretical knowledge is considered; the content of reflective assessment is presented; the psychological characteristics of professional self-realization is identified.

Keywords: reflection, self-fulfillment, professional self-realization, features of the reflection in the assessment of professional self-realization, psycho-reflexive regulation, cognitive processes.

Рецензенти:

Балл Г.О. — д. психол. н., проф., чл.-кор. НАПН України,
Лозова О. М. — д. психол. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2013